

Peter Jaroš
TISÍCROČNÁ VČELA
VÝBER Z DIELA – I. ZVÄZOK
 Ilustrátor: Václav Polák
 Bratislava: Agentúra Signum, 2014.
 Reedícia., 416 s., ISBN: 9788097095864
 (viaz.)

Čítanie a chápanie dejín „zdola“

VINCENT ŠABÍK

Román *Tisícročná včela* je (predbežne) vrcholným dielom spisovateľa Petra Jaroša (ročník 1940), ktorý sa dodnes (teda od prvého vydania 1979) stretáva s nadpriemerným čitateľským ohlasom, a to akiste nielen vďaka filmovému spracovaniu Juraja Jakubiska, ale najmä pre svoje nekaždodenné literárnoumelecké kvality, ktoré neprestávajú oslovovať čitateľov i literárnych kritikov všetkých orientácií. Autor v ňom zobrazuje osudy troch generácií obyvateľov podtatranského mestečka Hybe v konštelácii historiko-spoločenského vývinu Slovenska na prelome 19. a 20. storočia. Záber autorovho rozprávania prekračuje rámec rodinnej ságy, poukazuje na prebúdajúci sa záujem (vtedy mladej) prózy o dejiny Slovenska: o nový vzostup historického povedomia – „tisícročného“ úsilia.

Jaroš hľadá nové možnosti románu a širokej narácie ako čítania v dejinách, a to čítania a ich chápania „zdola“. V časoch zrodu románu toto jeho gesto nebolo až tak želateľné, pretože odporovalo dobovej historickej situácii (po okupácii '68, ktorá popierala suverenzáciu národa, naopak, vyžadovala podriadenosť silnejšiemu) a oficiálna kultúrna politika od literatúry pritom – nielen všeobecne – očakávala akceptovanie tohto stavu, nie prezentáciu minulosti na vzostupe. Jarošovo románové rozprávanie tieto očakávania prekonáva vstrebávaním nielen historickej, politickej, sociálnej, ale aj morálnej, psychologickéj a erotickej látky ľudskej reality, ktorá takto nachádza kompenzujúcu slobodu.

Jaroš ako epik, ktorý vyskúšal všetky literárne postupy charakteristické pre generáciu obrodných šesťdesiatych rokov, v tomto rozsiahlom románe objavuje široký dych epiky, ktorá vidí všetko zblízka, ale i z odstupu, intímne empiricky, ale i z nadhľadu, vážne i humorne, jeho románová poetika tvorivo využíva tradičné postupy, ale realizmus vie traktovať až nadrealisticky, presahuje tradične realistický žargón. Objavujú tvorivú vitalitu, „tisícročnej včely“ vie spájať vážne s ironickým, keď potrebuje niečo dostať do ironického alebo humorného svetla, vždy predpokladá vážnosť alternatív, pretože v skutočnosti nijaké žarty nejstávajú. Takto predstavuje vitalitu slovenského vidieka plného jedinečných individualít na všetkých úrovniach spoločenskej štruktúry, jedinečný kolorit (severného) Slovenska, a to nielen prírodný, ale aj sociálny, historický, kultúrny, mentálny. Akiste aj preto román *Tisícročná včela* od prvoti očarúva magickým realizmom snívania (nahlas), ale aj činorodosti.

Slovenský Márquez Peter Jaroš má čo povedať aj súčasníkom. Ukazuje, ako sa vystupuje zo sveta nie storočnej, ale tisícročnej samoty. Jeho románový príbeh sebáchpania dostáva novú aktuálnosť aj v rámci tohoročného jubilea vzniku spoločného štátu Slovákova a Čechova treba ho privítať.

Štefan Cifra
ČO S TAKÝM ČLOVEKOM?
 Ilustrácie: Marta Aderly-Pavelková, Martin Kellenberger, Tomáš Krémery, Jaroslav Koprda, Emil Sedlák, Jozef Porubčín, Stanislav Harangozó.
 Grafická úprava a obálka: Jozef Gális Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2014, 1. vyd., 92 s., ISBN 978-80-89727-04-9 (viaz.)

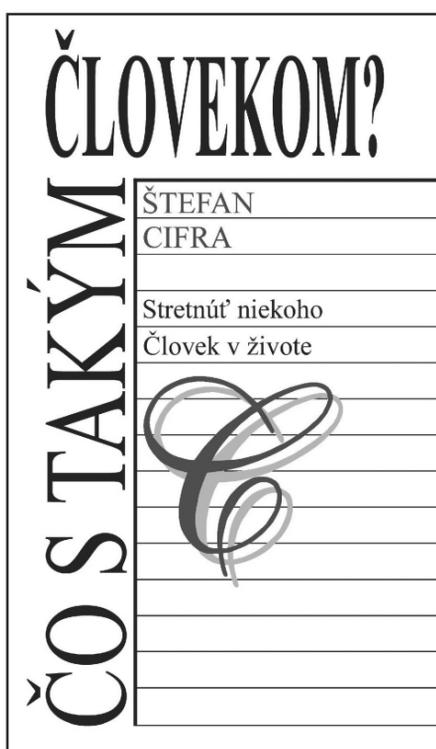
Poeta nascitur

VINCENT ŠABÍK

Štefan Cifra, takmer dvadsaťročný šéfredaktor jedinečného časopisu *Národná osveta* – pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti, súčasný šéfredaktor *Literárneho týždenníka*, ponúka čitateľom novú básnickú zbierku *Čo s takým človekom?*, v ktorej syntetizuje poetické plody svojho básnického prebývania „človeka medzi ľuďmi“, ako sa definoval v svojej prvej knihe básni *Odrieknutý svet* (z roku 2001). Už časový odstup naznačuje, že sa začleňuje medzi typ básnický kreatívneho človeka, ako ho v slovenskej literatúre stelesňuje klasik Ivan Krasko, ktorý si berie slovo iba v dňoch výnimočných, teda pestuje estetiku celkom konkrétne definovaných ľudských situácií. Štefan Cifra navyše nepodľahol pokušeniu profesionálnej blízkosti tlačových médií a tobôž ani ošiaľu médií nových, ale prehovára výlučne vtedy, keď má čo povedať, jedine vtedy vystupuje na verejnosť aj ako „estetický človek“, človek objavujúci v sebe estetické Ja, ktoré ho vedie k inému vnímaniu sveta, ľudí a nie na poslednom, ale na prvom mieste aj seba, ako je to bežné, každodenné, triválne. Literárna skúsenosť hovorí, že genéza takého fenoménu sa kryštalizuje medzi prvým a druhým vystúpením na verejnosť, teda po debute, ktorý sa rodí skôr spontánne než uvedomelo. V novej Cifrovej knižke je prítomná introspekcia „homo poeticus“ celkom zjavne.

Cifra, autor básnickej knihy *Čo s takým človekom?*, sa potvrdzuje ako básnik a spisovateľ, ktorý v epoche inflácie slova chce ľuďom, svojim súčasníkom, čosi závažné povedať. Preto je na mieste vysloviť aj otázky: Čo? Ako? Aké témy, motívy, otázky priamo či nepriamo artikuluje, nastoľuje, evokuje básnik. Čo je v jeho poetických textoch špecifické, jedinečné, charakteristické, inovatívne, čo oslovuje čitateľa, ak by sa predsa len odhodlal knihu prečítať, teda pobudnúť s jej autorom v priestore, ktorého vonkajší rámec vyčleňuje aj materiálne a vizuálne kniha celkom určitého formátu, ešte určitejšej grafickej úpravy s názvom: *Čo s takým človekom?* s cyklami *Stretnúť niekoho* a *Človek v živote*.

Na prvom mieste treba zdôrazniť, že Cifrova básnická zbierka je kniha – dnes už nie celkom samozrejmosť. (Napríklad slávna aj u nás už tak trochu známa spisovateľka z neďalekej Viedne, Elfriede Jelineková, nositeľka Nobelovej ceny, nedávno „publikovala“ román *Závist* – *Neid* na internete a autorka ho programovo odmietla definovať ako „knihu“, chce negovať doterajšie systémy knižnej kultúry; podobne jej renomovaná kolegyňa zo švajčiarska Sibyle Bergová nedávno v rozhovore excesívne priam deklaruje, že by ešte chcela svoje autorské Ja transformovať cez osemstotisíc „divokých Ja“ – „wilde Ichs“.) Autor Cifra nielenže zotráva pri klasickom médiu knihy, ale aj pri vydavateľovi, formáte, grafickom upravovateli (Jozefovi Gálisovi), obálke so štylizovaným veľkým písmenom, čím azda zdôrazňuje aj moc písma, ktorú v novej knihe tak ako v prvej opiera o dva podtituly (v prvej boli až tri). Spolu s hlavným názvom tvoria *portál* knihy, vstupnú bránu, ktorou vchádzame ako čitateľa do jej významového priestoru. Autor takisto naznačuje jeho starvebnosť – architektúru, signifikujú ju nielen typograficky usporiadané texty básní, ale aj ilustrácie, na rozdiel od tradičného knižného systému jedného ilustrátora výtvarníkov je tu až sedem (Martin Kellenberger, Tomáš Krémery, Jaroslav Koprda, Marta Aderly-Pavelková, Emil Sedlák, Jozef Porubčín, Stanislav Harangozó), plodne participujú na ideovo-výrazových interakciách slova a obrazu, ale aj spolu konštitujú semiotickú architektúru premyslene koncipovanej básnickej knihy. Jej čitateľskú recepciu okrem tradičnej „záložky“ vydavateľa by mali ovplyvniť aj hodnotiace posudky štyroch popredných spisovateľov (Štefan Moravčík, Peter Jaroš, Vlastimil Kovalčík, Ivan Kolenič), ktorí žičlivo vyprevádzajú krehké verše autorovej novej knihy: jej ucelený profil na základe týchto prvých lektorov nám už pontúka pozvánka organizátora prezentácie a verejného čítania Spolok slovenských spisovateľov. Teda už aj potenciálni či reálni čitateľa vedia odpovedať na otázky, čo nám chce básnik Cifra povedať, čo mu tak leží na srdci, aby prehovoril nahlas kultivovanou rečou poézie, teda poznajú už aj odpoveď na otázku: Ako nás čitateľov oslovuje. Máme pred vnútorným zrakom a sluchom jeho posolstvo, ktoré sa bude ďalej konkretizovať aj navonok, môžeme si dopĺňať celkový obraz, interpretovať vlastné chápanie celku i detailov.

Ak napríklad hneď dvaja renomovaní lektori (Moravčík a Kovalčík) vyzdvihujú Cifrov básnický obraz človeka ako primárne etický, hypertrofia morality, ktorá primárne patrí k antropológii človeka, ak sa radikalizuje v epoche rastúcej amorálnosti, básnik takto nastoľuje osudovo aktuálnu dimenziu súčasného človeka, jeho amorfnosť, ako ju naznačuje už hlavný názov knihy. Už tento povzdych so skeptickým otáznikom hovorí, že napriek zdôrazňovaniu vyhradeniu nemáme do činenia s lineárnym moralizovaním. S moralitou v literatúre vždy súvisí potreba formulovať básnickým jazykom niečo bytostne závažné, osudové. Morálka a etika obsadzujú vo svete človeka viaceré konkrétne polia spoločenského, politického i kultúrneho života (a to bez ohľadu na to, či sa to dominujúcim vládcom závažného priemyslu páči alebo nie). Takto napríklad básne *Vďaka všetkým rodičom* priam explozívne zapadá do aktuálneho kontextu nedávneho referenda a s ním spojeného hysterického preferovania homomanželstiev a rodiny: špecificky básnickým gestom nastoľuje elementárnu otázku: Boli by sme na svete, keby naši rodičia zastávali takúto pozíciu? Morálny aspekt tu dostáva aj eminentne politicko-spoločenskú dimenziu.

Bytostne späté s moralitou je náboženské pole, ako ho forširoval anglo-americký básnik T. S. Eliot v eseji *Religion and Literatur* z päťdesiatych rokov minulého storočia. Táto súvislosť patrí podľa neho k podstate tvorby vôbec, pritom sa odvoláva na antického Vergília, ktorý ešte nebol kresťanom, ale ako básnik anticipoval príchod Krista. Takto sa ani básnický subjekt Cifrovej knižky priamo nedeclaruje ako náboženský, táto dimenzia však zanecháva stopy v mnohých textoch. Tak napríklad v básni *Stretnúť niekoho*, v jej tretej časti sa vizuálne typograficky zjavuje symbol kríža, ktorý vzápätí Marta Aderly-Pavelková v obrázku *Posolstvo* interpretuje ako Kristovo posolstvo. Je to zároveň príklad subtilnej interaktivity obidvoch estetických médií – slova a obrazu.

Keby sme detailne rekontextovali poetický jazyk Cifrovej knihy, objavovali by sme „jedinečný spôsob písania“ (ako naň upozorňuje prozaik Jaroš). Silu slova, bytostných emócií, hľadanie zmyslu existencie zase zdôrazňuje básnik Kolenič. Psychogramy tvoria rámec estetického obrazu človeka, ľudského údela – umeleckého pretvárania homuncula v nás. Rámec – ako vieme – je v umení vždy celistvý. Ide o sféru, ktorá vyníma veci a ich významy z prúdu bežného života, vidí a chápe, explikuje ich inými očami – aj ako estetický objekt; ide o syntézu, aj keď nie primárne intelektuálnu (ako sa od syntéz očakáva), u básnika Cifru cítime napätie medzi intelektuálnym a estetickým. Toto napätie spoluprotvorí rámec, ktorý je konstitutívny pre jeho estetické – básnické vnímanie.

Autor básnickej knihy *Čo s takým človekom?* sa neutieta k jazykovým hrám, hoci nie sú mu cudzie, nie je artista ani akrobat, pestuje vlastný *izmus*, jazyk napokon nie je pre neho posledná realita. Konfrontuje sa so súčasným životom, svojim i iných v svojom vnútri, tu sú prítomní, s nimi sa stretáva, horizont ľudského pozemského údela tvorí horizont celej knižky, vlastný básnický priestor vyznačujúci sa špecifickými atribútmi, jeho subjektívna báza je vysoko individualizovaná, nie je však jednostranná, smeruje širšie a vyššie, horizontálne i vertikálne – do súvislosti, ktoré hľadajú závažnosť: nie je to svet epigónsky, módné fiktívny, ale vnútorne determinovaný aj myšlienkovy.

Cifrova knižka prezrádza najmä skúsenosti vnímavého poetického subjektu s epochou, v ktorej žijeme, s jej človekom. Jeho jóborské zvesti ho zblížujú skôr s novým dielom Danieľa Pastirčáka ako s inými superhviezdičkami.

Zopár poznámok pri čítaní najnovšej knižky Jána Tazberíka Spodný bod svetla DVA DÚŠKY POÉZIE

PETER MIŠÁK

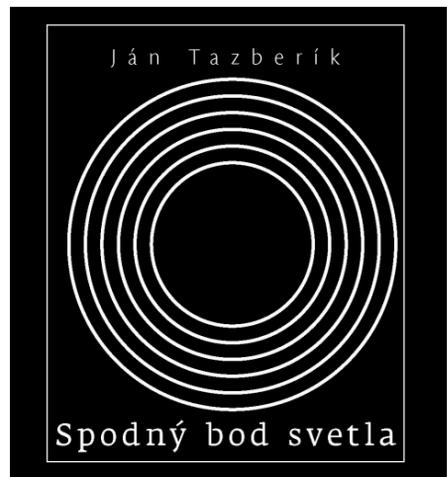
Báseň na dva dúšky. Tazberíkova báseň tak chutí najlepšie. Akosi podvedome som tak chytil do rúk jeho najnovšiu zbierku (a dobre viem, prečo som napísal *zbierku*, a nie *knižku*) textov, ktoré od začiatku

do posledku sú básňou. Každý osve i všetky dovedna. 44 básní = 1 báseň. Dva dúšky každej i všetkých sú presné. Jeden by bol primálo, tri o jeden navyše.

Podvedome som tak zamladil čítavaľ Stacha. Aj Ondruša. A nedávno zas Ondruša, lebo v lyrickom deji Tazberíkovej básne Ján Ondruš zomrel. „*Nezomrel*“, oponujem autorovi a čítam *Mužské korenie*. Akosi opatrne, pritom sa pristihnem, že si zas dávam svoje dva dúšky.

Spät' k Tazberíkovi a k prvému nadýchnutiu jeho textov, kde osciluje ktorýmisi dávnym kritikom vynájadná a na inú poéziu priplátnaná „nezrozumiteľná obraznosť“ okolo básnikovej zemskéj osi i nad a pod každou z jeho súradnic. Až po hranice možného i ďaleko nad, pod i za a pred.

Prvotná abstraktnosť výrazu, lexiky, skladby (v nej prívlastkov a väzieb) i náhodných či zámerých zhôd prerastá do konkrétosti, akých sa nádejame azda v dávných súvislostiach s vyššie spomínanými klasikmi žánru, ktorý sa vlastne ani nemá čítať a interpretovať, ale, myslím si, vnímať. Premieňať na všetky možné ľudskozmyslové plochy, sietnice, bubienny i sliznice. Ochutnávať a až potom – pokusne – hovoriť o záveroch, zátvoroch, zátvorkách či možno až závorách. Áno, aj vínom a jeho obratmi (kvetnato enológiou básnikov), jeho premenami možno – ak chceme – ilustrovať, o čom Tazberík píše, hovorí, čím na čitateľa nalieha. Hoci viac než víno tečie v jeho básňach bourbon (najmenej raz), symbol presnej zrelosti. Nenáhodnej, lebo náhoda by kadečo ľahko pokazila. (A to napriek tomu, že vieme, že sama náhoda bola, je, bude matkou mnohých nenáhod.)

To sú veci, to sú veci. Vraj nezrozumiteľná obraznosť, a pritom taká presná. Taká blízka: (ženská) ruka na obruse, ruky (Boha) na stole, prach na ceste a my sami iba prach.

Prvý i druhý diel zbierky dost' jednoznačne hovoria, na čo si básnik Tazberík nepotrpí. Na viazanosť. Akúkoľvek. Ale neviazanosť by mu bola cudzia a neviazanosť či nezávažnosť výpovede by ho možno urazila viac než jeho čitateľov: „*Nič o básni. Ani o tarche / papierovej hmoty, ktorá prilahne slova. / Tak píšem, / to sú fakty.*“ A ešte si nepotrpí na zdobnosť. Lebo čitateľovi sa už-úž zdá, že to (ružové, medové, živé, puchnúce a mnohorako ešte iné) je telo a už-úž čuchá v povetrí erotiku (najmä v spomenutom už prvom diele), keď tu zrazu sa to všetko jemnučko zosype pomedzi jeho i básnikove prsty ako prach, ako piesok v hodinách, podľa ktorých však čas neubúda, veď ich možno kedykoľvek obrátiť a začať nanovo.

Ten exkurz o čase je vlastne asociácia. Veď záverečná báseň prvej časti vraví o posledných odkazoch a hneď prvá v tej nasledujúcej je cestou, ktorá sa ešte nekončí, ešte sa nezačína pre druhého...

Čas, aj keď o ňom básnik expressis verbis hovorí len veľmi cudne a striedom, je jeho básňam imanentný ako vlastnosť, ktorú si ľudia sami vynašli, aby... Ale to by už bola iná úvaha. Extenzívnejšia a disociatívnejšia. Apage!

Ešte je tu náznak magickej trojky, ktorú už antika pokladala za staré dedičstvo a ktorú si (ako ten prekliaty čas), nevedno prečo, stále nanovo pre seba objavujeme (aj tam, kde nie je). Nuž tretia časť zbierky – jediná báseň. Syntéza ako vyšitá, obrátenie presypacích hodín akoby z ktoréhoš filmu Luisa Buñuela: „*Ale ešte je čas vrátiť sa, / odpustiť si / a nájsť / v slovách inú skryšiu / a prospešnejšie mrzáctva.*“

V iných súvislostiach, pri inom básnikovi som slová básne prirovnával k šatám. Tu sa mi zdá opak. Tazberík sa svojou najnovšou zbierkou donaha povyzliekal. A pohľad na jeho nahotu neuráža, ba ani nezaráža, nielenže neprekvapí, ale akoby sa čakal.